

Varstvo arhivskega gradiva v Sloveniji v luči novega "Zakona o arhivskem gradivu in arhivih" s posebnim ozirom na Arhiv Republike Slovenije

VLADIMIR ŽUMER

Državni zbor Republike Slovenije je 27. 3. 1997 po skoraj triletni parlamentarni proceduri sprejel dolgo načrtovani in pričakovani Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, ki je objavljen v Uradnem listu Republike Slovenije, številka 20/97, veljati pa je začel 25. 4. 1997. Novi arhivski zakon so narekemale družbene spremembe po letu 1989 in osamosvojitve Slovenije leta 1991. Z njim so se uresničila velika prizadevanja in pričakovanja večjega dela slovenske arhivske stroke in javne arhivske službe po moderni, evropsko primerljivi arhivski zakonodaji.

Za veliko vložnih naporov ter strokovnopolitičnega dela se moramo zahvaliti številnim poslancem državnega zbora, zlasti predsedniku njegovega Odbora za kulturo, šolstvo in šport Radiju Mogetu, kar petim ministrom za kulturo, izmed arhivskih in pravnih strokovnjakov pa moramo poimensko imenovati dr. Jožeta Zontarja, Jelko Kremšec-Avsenak, Marjana Zupančiča in Milico Trebše-Štolfa. Zahvala gre seveda tudi številnim drugim političnim in strokovnim delavcem, predvsem tistim, ki so v proceduri priprave zakona s pripombami in konstruktivno opozicijo mnogo prispevali k izboljšanju predloga zakona. Izvzeli bi lahko le tiste, ki so vztrajno vsa ta leta "rušili" celoten predlog zakona zaradi ozkih osebnih, lokalnih ali političnih vzrokov.

Za lažje razumevanje in koristno medsebojno primerjanje z zakonodajo drugih držav, še posebej tako imenovanih držav v tranziciji oziroma nekdanjih realsocialističnih držav, želimo v članku v povezavi z novim arhivskim zakonom opozoriti na nekatere aktualne probleme slovenske arhivske službe, ki je rezultat zgodovinskega razvoja, predvsem pa družbenih sprememb po letu 1989 in osamosvojitve Slovenije leta 1991.

1. Kratek zgodovinski pregled razvoja arhivske službe v Sloveniji

Današnje ozemlje Slovenije je v zgodovini pripadalo različnim državam, tako da so arhivi na velikem delu slovenskega ozemlja dolga stoletja nastajali pod nemškim oziroma avstrijskim cesarstvom, delno pod Beneško republiko ter krajši čas pod Napoleonovimi Ilirskimi provincami. Ob koncu prve svetovne vojne je bilo vse sedanje slovensko ozemlje sestavni del Avstro-Ogrske monarhije. Razdeljeno je bilo med pet dežel avstrijske polovice, med Kranjsko, Koroš-

ko, Štajersko, Gradiško in Istro, le manjši del - Prekmurje je pripadal ogrski polovici države. Večji del s Slovenci naseljenega ozemlja je po razpadu Avstro-Ogrske monarhije leta 1918 pripadel Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji, Italiji pa manjši del, ki je bil šele po drugi svetovni vojni priključen Socialistični Federativni Republiki Jugoslaviji (SFRJ). Del s Slovenci naseljenega ozemlja pa je po prvi svetovni vojni do danes ostal v Republiki Avstriji, skladno z izidom plebiscita leta 1920. Republika Slovenija je kot samostojna država nastala julija leta 1991 po razpadu SFRJ na pet držav naslednic (Bosna in Hercegovina, Hrvaška, Makedonija, Slovenija, Zvezna republika Jugoslavija). V nekdanji Jugoslaviji je imela Slovenija od leta 1945 dalje status socialistične republike.

Arhivska služba na slovenskem nacionalnem ozemlju se je do razpada Avstro-Ogrske monarhije leta 1918 razvijala kot del njene arhivske službe. Na ozemlju Slovenije so arhivsko gradivo zbirali muzeji, biblioteke, društva in posamezniki, od začetka prejšnjega stoletja že tudi arhivi, tako osrednja državna arhiva na Dunaju in v Budimpešti, deželni arhivi v deželnih središčih in mestni arhivi. Že takrat se je pojavila romantična ideja o osrednjem arhivu vseh slovenskih dežel v Ljubljani, ki v takratnih razmerah ni mogla biti uresničena. Ko pa je po razpadu monarhije leta 1918 le Kranjska v celoti prešla v novo državo, je Deželniemu arhivu v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1887, pripadla vloga nosilca arhivske tradicije za slovensko ozemlje. Središča ostalih dežel (Gradec, Celovec, Trst, Gorica) so ostala izven njenih meja, tako tudi njihovi arhivi. Med obema vojnoma smo dobili Državni arhiv v Ljubljani (1926), ki pa je ostal v okviru Narodnega muzeja, in Banovinski arhiv v Mariboru (1933), ki je prevzel arhivske zbirke Zgodovinskega društva za slovensko Štajersko, ustanovljenega leta 1903. Poleg teh dveh inštitucij, ki sta bili strokovno vodeni in pristojni za svetovanje in navodila, so samostojno delovali še mestni arhiv v Ljubljani in škofijska arhiva v Ljubljani in Mariboru. Cerkevni arhivi so imeli svoja strokovna navodila že iz začetka tega stoletja. Arhivske zbirke so se oblikovale tudi pri muzejih in mestnih knjižnicah. Bogat arhiv našega odporniškega gibanja od 1941 do 1945, pa tudi arhiv okupatorskega izvora je zbral januarja 1944 ustanovljeni Znanstveni inštitut pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta.

Temelje današnjemu Arhivu RS je položila Narodna vlada Slovenije leta 1945 z uredbo o ustanovitvi Osrednjega državnega arhiva Slovenije, ki je s tem že pred dobrimi 50 leti postavila tudi enega izmed temeljev današnje slovenske samostojnosti in državnosti. Znano je, da narodi, ki nimajo arhiviranega zgodovinskega spomina, hitro zginavajo s političnih zemljevidov in izgubijo pravico do lastne države. Njihov pomen, kakor tudi zgodovinska vloga posamezne inštitucije ali človeka, se meri po zapisani arhivski zapuščini, po zapisih misli, duha, govornih besede in dejanj. Predvsem politiki, zgodovinarji in literati vedno znova označujejo arhiv kot zapisan spomin naroda, družbe in države, kot zakladnico narodovega spomina, arhivske dokumente pa kot pričevanja ter dokaze narodove identitete, predvsem njegovih duhovnih in kulturnih vrednot. Po drugi strani tudi arhivsko gradivo v arhivih nesporno dokazuje, da država, ki se ne zaveda pomena arhivov in svojega arhivskega gradiva, kaj hitro pristane v arhivu s svojim gradivom vred.

Z osamosvojitvijo Slovenije leta 1991 je z delom takratnega Arhiva Socialistične republike Slovenije brez prekinitve, vendar z večjimi spremembami, nadaljeval Arhiv RS, vključno z varstvom arhivskega gradiva, ki so ga zbrale številne že omenjene inštitucije od prve polovice 19. stoletja dalje. Upoštevanje te predhodnike, ki pa jih ne moremo šteti za samostojne arhivske ustanove, homo kmalu praznovali 110-letnico delovanja.

Podobno je z delom nadaljevalo vseh šest, po drugi svetovni vojni ustanovljenih regionalnih oziroma pokrajinskih arhivov (nekateri se imenujejo tudi zgodovinski arhivi) v Celju, Kopru, Ljubljani, Mariboru, Novi Gorici in Ptuj, nekateri posebni arhivi (na primer arhiva univerz v Ljubljani in Mariboru, nekateri arhivi znanstvenih inštitutov, arhiv nacionalne Radiotelevizije Slovenije itd.) ter nekaj zasebnih arhivov (na primer Nadškolijski arhiv v Ljubljani in školijska arhiva v Mariboru in Kopru).

Arhiv RS skupaj s šestimi pokrajinskimi arhivi ter Arhivom Ministrstva za notranje zadeve (do sprejetja novega arhivskega zakona) predstavlja arhivsko mrežo državnih oziroma javnih arhivov Republike Slovenije. Pri Pokrajinskem arhivu Maribor že skoraj dve desetletji deluje tudi Mednarodni inštitut arhivskih znanosti, ki se ukvarja predvsem s tehničnimi vprašanji arhivstike in arhivov, predvsem na vsakoletnih posvetovanjih v Radencih. Posvetovanja so za slovensko arhivsko stroko koristna, kakor tudi za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, mednarodni projekti in dejavnost tega inštituta pa presega potrebe in možnosti slovenske javne arhivske službe.

Arhivski delavci smo s ponosom vstopili v novo slovensko državo, saj v arhivskih depojih hranimo več kot tisoč let stare zgodovinske vire, ki dokazujejo naš politični, gospodarski, družbeni in kulturni obstoj in razvoj, pa čeprav v okvi-

rih nemškega cesarstva, v državnih okvirih nekdanje habsburške monarhije, delno v sklopu Beneške republike in Ogrske, nekaj časa pod francosko okupacijo v Ilirskih provincah, pod Avstro-Ogrsko po letu 1861, za kratek čas v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov leta 1918, nato pa v Kraljevini SHS oziroma Kraljevini Jugoslaviji med obema svetovnima vojnama, razen ozenlja, ki je po prvi svetovni vojni pripadlo Italiji in Avstriji. V drugi svetovni vojni smo bili ponovno razkosani med Nemčijo, Italijo in Madžarsko in kot še nikoli v zgodovini medsebojno razdeljeni. In na koncu te več kot tisočletne slovenske zgodovine v objemu tujih držav, to v veliki meri hrani tudi Arhiv RS, smo dočakali razpad SFRJ ter nastanek samostojne slovenske države.

2. Posledice družbenih sprememb in osamosvojitve Slovenije na varstvo arhivskega gradiva

Družbene spremembe po letu 1989 so v Sloveniji na arhivskem področju najprej prinesle ukinitve dveh specialnih arhivov: Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja Zveze komunistov Slovenije in Arhiva inštituta za zgodovino delavskega gibanja, ki sta hila po letu 1945 ustanovljena iz političnih razlogov in ukinjena tudi v Sloveniji, tako kot v večini nekdanjih realističnih držav.

Poleg tega so družbene spremembe v Sloveniji na področju varstva arhivskega gradiva zahtevale oziroma prinesle predvsem:

- novo delitev arhivskega gradiva na javno in zasebno arhivsko gradivo v primerjavi s prejšnjo prevladujočo družbeno ali državno lastnino arhivskega gradiva ter novo delitev arhivov na javne in zasebne,
- delitev javnih arhivov na državne in na arhive lokalnih skupnosti (arhive mest in občin),
- novo ureditev statusa, pristojnosti in financiranja javnih arhivov (javne arhivske mreže), kakor tudi ureditev vertikalne organiziranosti javne arhivske službe od Ministrstva za kulturo navzdol,
- potrebo po razglasitvi javnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik z zakonom, ter odpravo vseh vrst tajnosti zaupnosti in dostopnosti arhivskega gradiva nekdanjih družbenopolitičnih organizacij in organov nekdanje SFRJ, razen varstva zasebnih podatkov,
- ureditev ravnanja z dokumentarnim in arhivskim gradivom javnih pravnih oseb ob likvidacijah, stečajih ali ob lastninskem preohlikovanju,
- nov način varstva filmskega arhivskega gradiva,
- vprašanje denacionalizacije zasebnega arhivskega gradiva,
- proglasitev zasebnega arhivskega gradiva s postopkom evidentiranja in razglašanja z od-

ločbami ministra za kulturo, ob upoštevanju nedotakljivosti privatne lastnine, soglasja zasebnika za proglasitev in upoštevanjem javnega interesa na drugi strani, - zaradi posebnega javnega interesa proglasitev arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve za kulturni spomenik,

- nove zahteve demokratične družbe glede uporabe arhivskega gradiva, predvsem glede varstva osebnih podatkov oziroma varstva podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika,
- primerljiv sistem varstva arhivskega gradiva z drugimi ureditvami v Evropi in svetu in tako dalje.

Vsa navedena vprašanja in probleme rešuje novi arhivski zakon.

Nastanek nove države je zahteval predvsem od Arhiva RS samostojnejše mednarodno sodelovanje (sklepanje meddržavnih arhivskih sporazumov) in vključitev v Mednarodni arhivski svet (ICA), Mednarodno federacijo filmskih arhivov (FIAPF) ter druge mednarodne organizacije. Razpad nekdanje SFRJ je na žalost odprl tudi vprašanje nasledstva (suksesije) njenega arhivskega gradiva.

Po drugi strani so družbene spremembe v arhivih izredno povečale:

- število uporabnikov arhivskega gradiva v zvezi z iskanjem podatkov oziroma dokumentov o povojnih zaplembah in nacionalizacijah zasebnega premoženja, o medvojnih in povojnih političnih krivicah in preganjanjih, v zvezi z ugotavljanjem državljanstva, povrnitvijo vojne škode, ki ni bila izplačana fizičnim osebam po letu 1945, itd.

- ter izredno povečale pritisk glede izročitve najnovejšega arhivskega gradiva, ki ga je povzročila predvsem ukinitvev oziroma reorganizacija nekdanjih državnih upravnih, samoupravnih in pravosodnih organov, ukinitvev družbenopolitičnih organizacij, transformacija oziroma lastničenje državnih gospodarskih podjetij in združenj, njihovi stečaji, likvidacije in tako dalje.

Poleg tega se v praksi srečujemo z nekontroliranim uničevanjem dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih in imetnikih, predvsem ob stečajih in likvidacijah, pogosto pa tudi z nepravilnim lastničenjem (privatizacijo) državnega dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki je nastalo do leta 1991.

3. Pravna ureditev varstva arhivskega gradiva in arhivske službe v Sloveniji po letu 1989

V pravnem pogledu arhivska služba v Republiki Sloveniji z novimi družbenimi spremembami v obdobju od leta 1989 do 1997 iz različnih razlogov ni bila urejena oziroma usklajena. Organizacija javne arhivske službe, status in pristojnosti arhivov, še zlasti pa strokovno delo v arhivih se je naslanjalo na nekdanjo republiško

zakonodajo iz časov SFRJ, predvsem pa je sorazmerno dobro in učinkovito funkcioniralo na uveljavljenih načelih arhivske stroke. Varstvo arhivskega gradiva kot kulturne dediščine oziroma kot zgodovinskega spomenika je urejal republiški Zakon o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981, ki je dokaj ponesrečeno in "nasilno" združil varstvo naravnih ter premičnih in nepremičnih kulturnih spomenikov oziroma združil naravovarstveno, spomeniškovarstveno ter muzejsko in arhivsko dejavnost.

Zdaj se je enotna pravna ureditev teh področij ponovno ločila, čeprav ne brez hude opozicije v samem Ministrstvu za kulturo. Ogromno truda je arhivska stroka v zadnjih letih vložila v dokazovanje potrebnosti lastnega zakona, kljub temu da je seveda tudi arhivsko gradivo del premične kulturne dediščine, vendar se ta varuje po drugačnih strokovnih načelih kot ostala premična in nepremična kulturna dediščina. Poleg tega arhivsko gradivo zelo dolgo časa poleg svojstva zgodovinskega spomenika ohranja tudi svoj primarni pomen za uradne, pravne, poslovne in osebne namene pravnih ter fizičnih oseb.

Na podlagi Zakona o naravni in kulturni dediščini iz leta 1981 podrobneje ureja varstvo arhivskega gradiva in arhivsko službo v Republiki Sloveniji kar osem, po naši oceni in praktičnih izkušnjah, izredno kvalitetnih strokovnih pravilnikov. Ti urejajo:

- strokovno obdelavo in izdelavo arhivskih pripomočkov za uporabo arhivskega gradiva (Opomba: to so slovenski normativi in standardi za popisovanje arhivskega gradiva, ki so povsem primerljivi z Mednarodnimi standardi za arhivsko popisovanje iz leta 1994),
- evidenco o arhivskem gradivu v javnih arhivih,
- odbiranje arhivskega gradiva in izročanje javnim arhivom,
- uporabo arhivskega gradiva v javnih arhivih,
- strokovne in tehnične pogoje za ustanovitev javnega arhiva,
- pripravništvo, strokovne izpite in strokovne nazive za delavce (skupaj za vse delavce s področja varstva kulturne dediščine),
- strokovno usposobljenost delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom javno pravnih oseb ter
- pogoje materialnega (fizičnega) varovanja dokumentarnega in arhivskega gradiva

Dokaj zastarelo in glede varovanja novih vrst arhivskega gradiva povsem neuporabno je le navodilo o tehničnih pogojih hranjenja arhivskega gradiva iz leta 1969, ki nam ga kljub Mednarodnemu inštitutu arhivskih znanosti pri Pokrajinskem arhivu v Mariboru, ki se ukvarja s tehničnimi vprašanji arhivov že skoraj 20 let, še ni uspelo posodobiti. Neobvezno so tudi v Sloveniji že dalj časa v uporabi britanski standardi BS 5454 v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta.

Novi arhivski zakon predvideva celo vrsto podzakonskih aktov, ki jih je v roku enega leta dolžan predpisati minister za kulturo. Ob že navedenih predpisih se predvideva še nekaj novih. Menimo, da je ta rok za pripravo realen, saj ho v glavnem šlo le za manjše spremembe in dopolnitve že obstoječih podzakonskih aktov. Je pa seveda priprava podzakonskih predpisov ena od najpomembnejših nalog arhivske stroke oziroma Ministrstva za kulturo.

4. Sprejem novega Zakona o arhivskem gradivu in arhivih

Arhivska stroke je pripravljala nov samostojen arhivski zakon že od leta 1989 dalje, od julija 1994 pa je bil predlog zakona, ki ga je predložilo Ministrstvo za kulturo oziroma Vlada RS, v parlamentarni proceduri. Predlog zakona je konec leta 1996 prešel vso proceduro v tretjem branju, ni pa prišlo do glasovanja, ker je parlament zaradi novih volitev, ki so bile v začetku novembra, predčasno prenehal z zasedanjem. Zakon je sprejel novoizvoljeni državni zbor na zasedanju dne 27. 3. 1997.

Največ strokovnih dilem, ki so se v določeni meri tudi spolitizirale, je bilo povezanih z načelnim vprašanjem, ali samostojen zakon ali skupen za vso kulturno dediščino, z vprašanjem pristojnosti državnih arhivov in arhivov lokalnih skupnosti, vprašanjem ravnanja z arhivskim gradivom družbenopolitičnih organizacij, proglašitvijo arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve, vprašanja glede pogojev uporabe gradiva ter načina proglašanja zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik.

Arhivski zakon, ki zdaj ureja varstvo arhivskega gradiva ločeno od ostale kulturne dediščine, upošteva dejansko stanje in potrebe razvoja arhivske službe v Sloveniji ter rezultate dosedanjih demokratičnih družbenih sprememb, upoštevajoč pri tem tudi smernice UNESCA glede arhivske zakonodaje iz leta 1990 ter priporočila Evropske unije iz leta 1991, objavljena v *Die Archive in der Europäischen Union* leta 1994. Cilj novega zakona je zagotoviti predvsem učinkovit sistem varstva javnega in zasebnega arhivskega gradiva, primerljiv in povezljiv z drugimi sistemi varstva v svetu, organizacijo in pristojnosti arhivov ter uporabo gradiva.

5. Organizacija, status in pristojnosti javnih arhivov ter njihova vertikalna povezanost

Arhivsko službo opravljajo javni in zasebni arhivi. Javno arhivsko službo trenutno opravljajo tako imenovani državni arhivi, to je Arhiv RS kot osrednji nacionalni arhiv, 6 pokrajinskih arhivov, Arhiv Ministrstva za notranje zadeve kot ostanek nekdanjega specialnega arhiva, ki bo z novim arhivskim zakonom prišel v okvir Arhiva RS, ter nekaj že omenjenih javnih arhivov

univerz, znanstvenih inštitutov, RTV Slovenija itd. Javnih arhivov lokalnih skupnosti (mest in občin) trenutno še ni.

a) Državni arhivi

Arhiv RS od leta 1991 deluje v sestavi Ministrstva za kulturo in ima status državne upravne organizacije, finansira pa se neposredno iz državnega proračuna. Po novem zakonu je pristojen za arhivsko gradivo državnih organov, državnih in javnih podjetij, zavodov in drugih pravnih oseb, ki jih ustanovi država oziroma ki delujejo za območje celotne države, za varovanje lilskega arhivskega gradiva, za gradivo s področja državnih notranjih in obrambnih zadev ter za vodenje evidene arhivskega gradiva v Sloveniji in v tujini.

Pričakujemo, da ho Ministrstvo za kulturo z zakonom o delovnem področju ministrstev preneslo na Arhiv RS kot upravno organizacijo v njegovi sestavi tudi opravljanje drugih strokovnih in upravnih nalog s področja varstva arhivskega gradiva skupnega javnega pomena, ki jih novi arhivski zakon sicer nalaga Ministrstvu za kulturo. Strokovne naloge naj bi opravljal že obstoječi Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS, upravne naloge pa predvideni arhivski urad pri Ministrstvu za kulturo. Na arhivski urad naj bi hile prenečene sedanje arhivske upravne naloge Uprave za kulturno dediščino. Prenos teh nalog naj bi bil povezan z novo vertikalno organizacijo javne arhivske službe. V kolikor arhivski urad z minimalno kadrovska zasedbo dveh delavcev sistemsko ne bo uresničljiv, bomo predlagali prenos upravno strokovnih nalog na Arhivski center pri Arhivu RS.

Pokrajinski arhivi (nekateri se imenujejo zgodovinski arhivi), ki so pristojni za državno arhivsko gradivo na lokalnem nivoju, imajo status javnih zavodov s področja kulture in se že od leta 1988 stoodstotno finansirajo posredno iz državnega proračuna preko Ministrstva za kulturo oziroma prej preko Kulturne skupnosti Slovenije. Ustanoviteljstvo nad pokrajinskimi arhivi so od bivših državnih občin leta 1994 prevzele nove občine kot lokalne skupnosti, kar pa za državne arhive ni logično niti sprejemljivo. Oh ustanoviteljstvu namreč niso prevzele tudi del finansiranja, pač pa državi zaračunavajo velike najemnine za arhivske prostore.

Državni arhivi so imeli oziroma imajo torej različen status, različne ustanovitelje in različen sistem finansiranja. Vse to vnaša pravni nered in ne prispeva k smotnejši organiziranosti arhivske službe, v nekaterih primerih pa to dejstvo celo ovira strokovno delo pokrajinskih arhivov. Pokrajinski arhivi so tudi z novim arhivskim zakonom obdržali status javnih zavodov, kar zagotavlja decentralizirano organiziranost in dejavnost državnih arhivov na lokalnem nivoju, kar je šteti za pozitivno rešitev, le ustanoviteljske pra-

vice in finansiranje so prešli v celoti na državo. Z dnem uveljavitve arhivskega zakona je postala ustanoviteljica pokrajinskih arhivov Republika Slovenija. V perspektivi naj bi njihovo soustanoviteljstvo prevzele načrtovane pokrajine kot najširše lokalne skupnosti. Tako naj bi pokrajinski arhivi v bodoče lažje opravljali funkcijo državnih arhivov in funkcijo arhivov lokalnih skupnosti.

Arhivske direkcije oziroma arhivske uprave državnih arhivov, kot jih pozna večina dragih držav, v Sloveniji nimamo. Arhivsko službo v upravnem in strokovnem smislu trenutno povezujeja le Ministrstvo za kulturo in Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS. Za "opravljanje" pokrajinskih arhivov zadnji dve leti skrbi Uprava za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo (planiranje, koordinacija, finansiranje, nadzor nad poslovanjem itd.), ki ji je pri izvajanju upravnih nalog v pomoč posebna arhivska ekspertna komisija. Takšna rešitev ne prispeva k vertikalni organiziranosti arhivske javne službe, temveč pomeni le strokovno neutemeljen prenos upravnih nalog iz Arhiva RS v Upravo za kulturno dediščino, torej na stranski tir.

Centralno za vso državo je bil leta 1995 pri Ministrstvu za kulturo ustanovljen le Inšpektorat za kulturno dediščino, v okviru katerega je predvidena tudi upravna inšpekcija za področje varstva arhivskega gradiva. Inšpektorat je v letu 1996 pričel z delom. Strokovni nadzor in strokovna pomoč javnim ter zasebnim imetnikom in ustvarjalcem arhivskega gradiva pa je v pristojnosti državnih arhivov. Arhiv RS nad regionalnimi arhivi nima nikakršnih kompetenc in je le primus inter pares, čeprav jih v praksi v mnogočem povezuje, koordinira, konsultira in jim tudi predvsem strokovno pomoč preko Arhivskega centra za strokovni razvoj. Javne in zasebne arhive oziroma arhiviste povezuje tudi zelo dejavno Arhivsko društvo Slovenije, ki seveda deluje kot strokovno društvo.

Z novimi arhivskim zakonom smo se glede organizacije in statusa državnih arhivov le nekako približali vzoru zahodnoevropskih držav. Odpravljeno pa je najbolj kontradiktorno dejstvo, da regionalne arhive ustanavljajo lokalne skupnosti, finansira pa država. Vsi poskusi države za enotno ureditev teh vprašanj so bili oh sprejemanju arhivskega zakona označeni kot poskusi centralizacije javne arhivske službe, čeprav je nesporno, da mora biti ustanoviteljstvo povezano z zagotavljanjem finančnih in materialnih pogojev. In to je zdaj z arhivskim zakonom zagotovljeno. Na vsak način pa ho morala država oh prevzemu ustanoviteljških pravic rešiti z lokalnimi skupnostmi vprašanje lastnine osnovnih sredstev pokrajinskih arhivov, za katera zdaj država plačuje visoke najemnine.

Glede mesta državnih arhivov v sistemu državne uprave izkušnje doma in v tujini kažejo, da se položaj arhivov bistveno ne razlikuje, če so

arhivi zdaj v pristojnosti kulturnega, notranjega ali celo pravosodnega ministra, zdaj neposredno pod vlado. Njihovo mesto je vsekakor v državni upravi, naloge in pristojnosti pa so toliko specifične, da niso ne tipično upravne in ne kulturne, ampak kombinacija obeh.

b) Arhivi lokalnih skupnosti (mest in občin)

Pravico in dolžnost opravljati javno arhivsko službo je z zakonom o lokalnih samoupravi leta 1994 dobila v Sloveniji tudi 11 mestnih občin oziroma mest, z arhivskim zakonom pa so to pravico dobile tudi vse občine, in sicer za varstvo lastnega novonastajajočega arhivskega gradiva. V kolikor mesta in občine ne bodo ustanovile lastnih javnih arhivov, ho za njihovo gradivo pristojen pokrajinski državni arhiv. Nekatera mesta in občine si v zadnjem času prizadevajo, da bi v svoje bodoče javne arhive iz pokrajinskih arhivov pridobile arhivsko gradivo svojih predhodnikov, to je gradivo mest in občin, nastalo od srednjega veka do leta 1945. Arhivski zakon takšnega vračanja gradiva lokalnim skupnostim ne predvideva, ker ni mogoče dokazati pravne kontinuitete teh inštitucij, niti enakih pristojnosti, območja delovanja itd. Takšna razdelitev arhivskega gradiva bi tudi pomenila razpad sedanje uveljavljene in več kot 25 let ustaljene javne arhivske mreže.

c) Drugi javni arhivi

Javno arhivsko službo bodo tako kot že do zdaj lahko z dovoljenjem ministra za kulturo samostojno (avtonomno) opravljale le še nekatere inštitucije s področja znanosti, visokega šolstva in informiranja, kot na primer obe slovenski univerzi, nacionalna Radiotelevizija Slovenija (za lastno avdiovizualno gradivo na različnih nosilcih zapisov), nekateri inštituti Slovenske akademije znanosti in umetnosti in drugi, ki izpolnjujejo za to predpisane pogoje.

6. Ukinitve specialnih arhivov v Sloveniji

Oh zadnjih velikih družbenih spremembah v Sloveniji je bilo leta 1990 zadovoljivo poskrbljeno za prevzem arhivskega gradiva ukinjenih republiških družbenopolitičnih organizacij, tako Socialistične zveze delovnega ljudstva, sindikatov ter mladinskih in horečevskih organizacij. Prenehanje družbenopolitičnih organizacij, predvsem Zveze komunistov Slovenije in uvedba parlamentarne demokracije z večstrankarskim političnim sistemom, je tudi v Sloveniji prinesla ukinitve specialnih arhivov, ki so bili ustanovljeni po letu 1945 predvsem iz političnih razlogov. To je pomenilo vračanje arhivskih dokumentov med fonde in zbirke javnih arhivov, iz katerih so bili iztrgani.

V Sloveniji je bil med prvimi državami že maja leta 1990 Arhivu RS priključen Zgodovinski arhiv Centralnega Komiteja Zveze komunistov Slovenije z 219 fondi in zbirkami v obsegu 960 dolžinskih metrov gradiva, nastalega pri CK po letu 1941, deloma pa tudi med obema vojuama. V največji možni meri je prevzem zaobsegel tudi članske dokumente ZKS oziroma tako imenovane partijske dosjeje. Gradivo ZKS na občinskem in nekdanjem okrajnem nivoju pa so že pred tem prevzemali slovenski regionalni arhivi.

V začetku novembra leta 1992 je bil v Arhiv vključen tudi Arhiv Inštituta za novejšo zgodovino oziroma nekdanjega Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Na 750 arhivskih fondov in zbirk z okoli 1100 tekočih metrov gradiva, predvsem iz obdobja 1941 do 1945, moramo biti Slovenci še posebej ponosni, saj vsebuje gradivo v primerjavi z drugimi okupiranimi narodi in državami v Evropi med drugo svetovno vojno najcelovitejše ohranjene vire tako civilnih kot vojaških organov italijanskih in nemških okupatorjev slovenskega ozemlja, partizanskega oziroma narodnoosvobodilnega gibanja, revolucije in kontrarevolucije, slovenskega domohranstva, ljudske oblasti itd. Večkrat po vojni, nazadnje leta 1985 ob sprejemanju zakona o arhivskem gradivu federacije, je zaradi jugoslovanskih centralističnih teženj obstajala nevarnost, da se pomemben del tega gradiva odluji in odpelje v Beograd. To se Sloveniji tako kot na primer Hrvaški ni zgodilo. Če hi se, potem bi bila sukcesija oziroma vprašanje nasledstva arhivskega gradiva nekdanje SFRJ za Slovenijo še veliko težja in zapletenejša.

7. Arhiv Ministrstva za notranje zadeve in arhivsko gradivo Ministrstva za obrambo ter vključitev v Arhiv RS

Od specialnih arhivov je iz prejšnjega obdobja ostal le še Arhiv Ministrstva za notranje zadeve. S stališča zavarovanja arhivskega gradiva s področja notranjih zadev in državne varnosti kot kulturne dediščine, nastalega po letu 1944, je pomembno, da se je leta 1992 Arhiv Ministrstva za notranje zadeve organiziral kot samostojna organizacijska enota ministrstva, da se arhivsko gradivo fizično ločuje od operativnega dokumentarnega gradiva, da se gradivo strokovno obdeluje po principih arhivske stroke in da je dostopno za uporabo v skladu z arhivskimi predpisi. To je za uporabnike še posebej pomembno, še bolj pa, da to gradivo tudi ni tako pomanjkljivo ohranjeno, kot se je dalj časa domnevalo. Na to kažejo tako izročeni mikrofilmi SDV, kot tudi do sedaj izročeni izvorniki SDV ter drugih organov s področja notranjih zadev. Deloma pa je bilo gradivo izročeno že prej Zgodovinskemu arhivu CK ZKS, Arhivu IZDG in Arhivu SRS, kot na primer gradivo Komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in

njihovih pomagačev.

Zaradi možnosti zlorab tega gradiva pri političnih in osebnih obračunavanjih in aferah in zaradi varstva osebnih podatkov oziroma zasebnosti je razumljivo uporaba oziroma dostopnost omejena.

Arhivski zakon vključuje Arhiv Ministrstva za notranje zadeve v Arhiv RS, v Ministrstvu za obrambo pa predvideva delovanje arhivske enote Arhiva RS.

8. Izročanje gradiva Službe državne varnosti (SDV) in njenih predhodnikov

Ko je leta 1994 Slovenska varnostno obveščevalna služba (SOVA) z arhivskim in dokumentarnim gradivom svojih predhodnikov vred (gradivo SDV) prešla iz sestave Ministrstva za notranje zadeve neposredno pod Vlado RS, je Arhiv RS ob soglasju predsednika Vlade RS, direktorja SOVE, notranjega ministra in podpori nekaterih poslancev državnega zbora le dosegel dogovor, da njeno starejše arhivsko gradivo, ki je večinoma mikrofilmno, originali pa so bili po mikrofilmanju uničeni, pride v Arhiv RS. Zaradi velike nevarnosti, da bodo mikrofilmi, ki so stari tudi več kot štirideset let, razpadli in postali neuporabni, smo se nemudoma lotili dupliranja mikrofilmov, pričenjamo pa tudi s tehnično zahtevnim skeniranjem vseh mikrofilmov in litanje na optičnih diskih. Projekt skeniranja mikrofilmov smo realizirali s finančno pomočjo švicarske vlade, ki nam je v okviru Sveta Evrope omogočila nakup skenerja. Na ta način bomo predvsem za potrebe zgodovine ohranili izredno obsežno in dragoceno arhivsko gradivo SDV, ki večinoma še ni pregledano ali bilo uporabljeno za znanstveno raziskovalno delo. Za predstavo naj navedemo, da gre pri tem za 819 kolitov mikrofilmov z 1.843.571 dokumenti iz obdobja od leta 1945 do 1955, s tem da je vključenih tudi mnogo zaplenjenih dokumentov iz obdobja stare Jugoslavije in druge svetovne vojne.

9. Denacionalizacija in zasebno arhivsko gradivo v javnih arhivih

Nasploh moramo reči, da so bile določbe zakona o denacionalizaciji leta 1991, ki niso predvidevale vračanja zasebnega arhivskega gradiva, če je to v javnih arhivih, v veliko korist celostnemu varovanju slovenske arhivske kulturne dediščine. Ta bi bila lahko z vračanjem osiromašena za zasebno arhivsko gradivo sicer zaplenjenih in nacionaliziranih zemljiških gospodstev, podjetij, gospodarskih združb, zadrug, društev, do fondov in zbirk posameznikov ter družin. Zasebnikom je bila vrnjena le lastninska pravica, ne pa tudi vrnitev njihovega gradiva iz javnih arhivov, kar je sicer svojevrstna pravna rešitev. Pred sprejemanjem tega zakona tudi ni bilo zahtevkov za vračanje zasebnega gradiva, kar

smatramo kot svojevrstno zaupnico slovenskim arhivom, ki strokovno korektno varujejo in dajejo v uporabo arhivsko gradivo ne glede na lastninski izvor. Ob uporabi zasebnega arhivskega gradiva je potrebno seveda dosledno upoštevati pogoje, ki jih ob izročitvi (darilo, volilo, prodaja, depozit) določi lastnik.

Z novim arhivskim zakonom je zasebno arhivsko gradivo, ki se že nahaja v arhivih, postalo javna lastnina, razen zasebnega gradiva, ki je bilo izročeno arhivom v obliki depozita.

10. Varstvo zasebnega arhivskega gradiva in zasebni arhivi

Ob dejstvu, da je zasebno arhivsko gradivo nastalo do leta 1991 večinoma v slovenskih javnih arhivih in bo tam po zakonu o denacionalizaciji in novem arhivskem zakonu tudi ostalo, moramo omeniti, da v Sloveniji pravzaprav še ni zasebnih arhivov razen arhivov Rimskokatoliške cerkve (Nadškofijski arhiv v Ljubljani, škofijska arhiva v Mariboru in Kopru, večje število župnijskih arhivov in arhivi samostanskih redov). Kot posebnost moramo omeniti, da država že več kot pet let zaradi javnega interesa (uporaba izredno dragocene arhivske kulturne dediščine ter zaradi uporabe matičnih knjig v upravne namene) sofinansira varstvo arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve v skladu s posebnim sporazumom med Slovensko škofovsko konferenco in Ministrstvom za kulturo. Navedeni sporazum, ki je predviden tudi v novem arhivskem zakonu, v bistvu izenačuje cerkvene arhive z javnimi arhivi in jih obvezuje, da se ravnajo tudi po arhivskih predpisih (poleg predpisov kanonskega prava). Bistvena novost pa je seveda proglasitev arhivskega gradiva Rimskokatoliške cerkve za kulturni spomenik neposredno z arhivskim zakonom.

Zasebni arhivi novih privatnih gospodarskih podjetij in družb, političnih strank, društev in posameznikov še nastajajo oziroma bodo nastajali. Nedvomno je želja javne arhivske službe, da čim več zasebnega arhivskega gradiva pride v obliki daril, nakupa ali depozita v javne arhive. Novi arhivski zakon obvezuje državne arhive, da v soglasju z zasebnimi lastniki evidentirajo zasebno arhivsko gradivo, kar pomeni, da pri zasebnih pravnih in fizičnih osebah ugotavljajo vrste, obseg in vsebino zasebnega arhivskega gradiva ter ugotavljajo njegov pomen glede na javni interes oziroma glede na kriterije za proglasitev za kulturni spomenik. Na osnovi evidentiranja in predloga javnega arhiva minister za kulturo z odločbo razglasi zasebno arhivsko gradivo za kulturni spomenik. Na ta način zasebni imetnik pridobi dolžnosti in pravice po arhivskem zakonu. S stališča zasebnega lastnika je pomembna predvsem, da lahko na podlagi odločbe uveljavlja davčne olajšave in kandidira za finančno pomoč države, s stališča javnega interesa pa, da se zasebno arhivsko gradivo lahko

uporablja v znanstvene, kulturne, študijske in druge namene ter da se gradivo varuje v skladu z zakonom in drugimi arhivskimi predpisi.

Arhivski zakon torej ne predvideva "nasilnega" poseganja v zasebno lastnino arhivskega gradiva, temveč skuša s pozitivnim apelom in soglasjem lastnika zavarovati in (ali) pridobiti v javne arhive tudi čim več zasebnega arhivskega gradiva. Takšna praksa se je že do sedaj v Sloveniji pa tudi v tujini izkazala za zelo učinkovito, kadar je šlo za sporazumno proglašanje arhivskega gradiva pravnih ali fizičnih oseb. Vsako razglasjanje zasebnega arhivskega gradiva brez soglasja lastnika pa je bilo že zdaj obsojeno na neuspeh in je povzročalo prikrivanje, uničevanje ali črno prodajo. Bistvena novost pri proglašanju zasebnega gradiva je tudi dejstvo, da se proglašajo gradiva, ki je že nastalo in ne kot je bila praksa do sedaj, ko so se proglašale pravne in fizične osebe oziroma njihovo gradivo, ki bo šele nastalo.

Nekoliko večje so le kompetence države v primeru izvoza ali uvoza zasebnega arhivskega gradiva ali v primeru nevarnosti njegovega uničenja in poškodb. Poudariti velja, da so se ravno ob vprašanju načina razglasjanja zasebnega arhivskega gradiva za kulturni spomenik najbolj razlikovala tako strokovna kot politična mnenja. Ta segajo od zagovarjanja dosedanjega načina nacionalizacije do popolne nedotakljivosti zasebnega arhivskega gradiva s strani države.

11. Vrnitev arhivskega gradiva Rimskokatoliški cerkvi

Leta 1992 je Arhiv RS po sklepu Vlade RS Rimskokatoliški cerkvi vrnil izredno dragoceno zbirko cerkvenih matičnih knjig, starejših od 100 let. Te je namreč slovenska vlada leta 1946 ob uvedbi civilnih matičnih knjig Rimskokatoliški cerkvi in drugim verskim skupnostim na Slovenskem s potrdilom začasno odvzela zaradi prepisa. Z istim sklepom vlade so bili Nadškofijskemu arhivu v Ljubljani in škofijskima arhivoma v Mariboru in Kopru vrnjeni tudi fondii in zbirke cerkvene proveniencije, čeprav z zakonom o denacionalizaciji leta 1991 ni bilo predvideno vračanje zasebnega arhivskega gradiva, če je to sestavni del zbirke javnih ustanov.

12. Dostopnost in uporaba javnega arhivskega gradiva

Družbene spremembe, kot je denacionalizacija, lastninjenje družbenega premoženja, povrnitev odškodnine internirancem, izgnancem, beguncem in mobilizirancem v nemško vojsko med drugo svetovno vojno, obnova poveljnih sodnih procesov, poprava poveljnih krivic, ugotavljanje državljanstva, povrnitev tega pa še različne parlamentarne preiskave ter razne politične afere, so v teh letih v Arhivu RS izredno povečale

število uporabnikov. Samo v letu 1996 smo na primer žrtvam vojnega nasilja v letih 1941-1945 izdali 23.014 potrdil iz obranjenega gradiva repatriacijskih baz, v zadnjih treh letih pa skupaj preko 47.000. Za raziskovalne in študijske namene pa arhivsko gradivo v čitalnicah Arhiva RS v letu 1996 uporabljalo 996 uporabnikov (4502 obiska v treh arhivskih čitalnicah).

Na tem mestu naj opozorim, da je naša država prav z novim arhivskim zakonom uredila moderne in hkrati demokratične pogoje za uporabo arhivskega gradiva v skladu s priporočili Mednarodnega arhivskega sveta, v skladu z načeli varovanja državnih, uradnih, vojaških in poslovnih tajnosti in v skladu z demokratičnimi načeli varstva osebnih podatkov ter podatkov, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, zlasti v povezavi z uporabo arhivskega gradiva notranjih zadev, državne varnosti, tajnih služb, partijskega gradiva, zbirk osebnih podatkov itd. Arhivi morajo namreč določen čas varovati vse vrste tajnosti in upoštevati varstvo osebnih podatkov oziroma varovati podatke, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, na primer v različnih političnih, verskih, policijskih, sodnih, šolskih, zdravstvenih, davčnih in drugih dosjeh in dokumentih, oziroma se nanašajo na posameznikovo ideološko, versko, politično prepričanje, zdravstveno stanje, intimnost, premoženjsko stanje, davke, poklice, izobrazbo, poslovnost itd..

Mnogo različnih predlogov in mnenj se je ob sprejemanju novega arhivskega zakona nanašalo prav na določbe o uporabi oziroma dostopnosti javnega arhivskega gradiva v arhivih. To je povezano tudi z dejstvom, da zakon o varstvu osebnih podatkov iz leta 1990 ni dorečen in da v Sloveniji nimamo specialnih predpisov, ki bi urejali uporabo gradiva nekdanje Službe državne varnosti, Zveze komunistov in drugega gradiva iz tako imenovanih ukinjenih specialnih arhivov. Dostopnost javnega arhivskega gradiva v arhivih je omejena na 30 let od nastanka. Javno arhivsko gradivo, ki se nanaša na mednarodne zadeve, obrambo in notranje zadeve, nacionalno varnost ter na ekonomske interese države bo praviloma dostopno 40 let po svojem nastanku. Določba velja za zaupno gradivo, nastalo po letu 1991.

Podatki, ki se nanašajo na zasebnost posameznika, so praviloma dostopni 75 let od nastanka oziroma 10 let po smrti osebe. Predvidena je tudi možnost skrajšanja ali podaljšanja rokov dostopnosti, predvsem pa zakon ne postavlja ovir za uporabo gradiva posamezniku, na katerega se dokumenti nanašajo, in njegovim zastopnikom, upravnim in pravosodnim organom, kadar gre za upravni ali sodni postopek ali kadar posebni predpisi določajo drugačne roke dostopnosti. Izjeme so predvidene tudi za znanstveno raziskovalno uporabo. Vse sporne primere glede dostopnosti gradiva ter glede skrajšanja in podaljšanja roka nedostopnosti bo reševala posebna komisija Vlade RS in ne več direktor Arhiva RS ali svet

regionalnega arhiva.

Arhivsko gradivo bivših državnih političnih organizacij, vključno z Zvezo komunistov Slovenije, je dostopno brez omejitev, razen zasebnih podatkov. Odpravljene so tudi vse vrste tajnosti dokumentov, ki so nastale v inštitucijah nekdanje SFRJ.

13. Organizacija Arhiva RS

V njegovem okviru delujejo:

- Sektor za varstvo arhivskega gradiva z oddelki, ki neposredno skrbijo za arhivske fondne in zbirke, ter oddelkom za informacije in uporabo arhivskega gradiva,
- Slovenski filmski arhiv za varstvo filmskega arhivskega gradiva v vsej državi,
- Sektor za restavracijo in konservacijo gradiva na pergamentu in papirju,
- Služba za splošne in tehnične naloge ter
- Arhivski center za strokovni razvoj, zadolžen za razvoj, raziskovanje in izobraževanje oziroma za naloge, ki so skupnega pomena za varstvo arhivskega gradiva v celotni državi oziroma skupnega pomena za vse javne arhive.

Arhiv RS že nekaj let deluje brez lastne splošne službe oziroma tako imenovane uprave arhiva. Investicije, nabavo opreme in vzdrževanje premoženja, finančne posle, kadrovske zadeve, računalniško opremljanje oziroma informatizacija, varnostno službo in čiščenje prostorov opravljajo za Arhiv posebne vladne in druge službe, ki delujejo skupno za vsa ministristva oziroma za upravne organe.

14. Arhivsko gradivo v Arhivu RS

V Arhivu RS je zbranih 2301 arhivskih fondov in zbirk ali drugače povedano, preko 16.000 dolžinskih metrov obsegajoča zakladnica zgodovinskih zapisov na pergamentu, papirju, fotografiskem papirju in filmskem traku, v obliki mikrofilmov ter v zadnjem času tudi na magnetnih in optičnih nosileh od leta 1163 do danes. Z nekaj besedami ni mogoče opisati fondov in zbirk, še manj pa številnih in neizčrpnih tem, ki jih to gradivo vsebuje za znanstvenoraziskovalne, izobraževalne, študijske, kulturne in splošno informativne namene, poleg tega pa seveda tudi za upravne, poslovne, osebne in druge namene državljanov. Med fondli so zastopana prav vsa področja, od državne in deželne uprave in samouprave, pravosodja, gospodarstva, šolstva, znanosti, kulture, zdravstva, do fondov zemljiških gospodarstev in samostanov, društev, pomembnih posameznikov - politikov ter kulturnih in znanstvenih delavcev ter pomembnih družin. Med zbirkami so najpomembnejše in najstarejše listine, rokopisi in urbarji, zemljiški kataster, zemljiške knjige, del matičnih knjig, načrti, karte in zemljevidi, fotografije itd.

Med novejšimi zbirkami moramo omeniti zbirko slovenskih dokumentarnih, igranih in animiranih filmov, ki šteje 3505 naslovov filmov slovenske produkcije od leta 1905 dalje, ko je dr. Karel Grossmann v Ljutomeru posnel prve kadre slovenskega dokumentarnega filma (18.637 kolitov). Za filmsko zbirko skrbi že skoraj trideset let tako imenovani Slovenski filmski arhiv kot notranja organizacijska enota. V skladu z arhivskim zakonom naj bi producenti Arhivu RS izročali originalni slikovni in tonski negativ filma in eno filmsko kopijo vsakega filma, ki naj bi jo plačalo Ministrstvo za kulturo, kakor tudi izdelavo intermediata.

15. Delovanje Arhiva RS

Paradoksalno pri vsem tem je, da je moral Arhiv RS kljub pomembnosti zbranega arhivskega gradiva v vseh letih obstoja vedno znova in znova državi in družbi dokazovati in upravičevati svoj obstoj in potrebnost in da je bilo v to vloženo mnogo preveč truda in časa arhivskih delavcev. In ta paradoks dokazovanja se seveda nadaljuje, kljub temu da so se v zadnjih letih finančni, tehnični in kadrovski pogoji za delo Arhiva močno izboljšali in se po nedavni analizi ekspertov Mednarodnega arhivskega sveta v mnogočem izravnali z zahodnoevropskimi arhivskimi standardi ali jih celo presegli.

S ponosom lahko ugotavljamo, da smo za opravljanje strokovnih nalog, ki nam jih nalaga novi Zakon o arhivskem gradivu in arhivih, zadnja leta vse bolj strokovno usposobljeni in tehnično opremljeni, predvsem na področju računalniško podprte obdelave arhivskega gradiva in arhivskega informacijskega sistema, na področju mikrolfilmanja, skeniranja oziroma reprodukcije ter restavracije in konservacije arhivskega gradiva in ne nazadnje pri opremljenosti Slovenskega filmskega arhiva. Trenutno je v ospredju računalniško povezovanje v mrežo, skeniranje arhivskega gradiva in skeniranje mikrolfilmov, vključevanje arhivskega informacijskega sistema v Internet, preko katerega svetu že nudimo osnovne informacije o arhivskem gradivu in načinu njegove uporabe. Izdajo klasičnega in računalniško vodenega Vodnika po fondih in zbirkah Arhiva RS pa bomo dokončali v letu 1997 in vanj vtakali rezultate strokovnega dela vseh arhivskih generacij. Vodnik po fondih in zbirkah bo dostopen po Internetu, tako kot sta že nekaj časa vodnika Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Pokrajinskega arhiva Maribor.

Tudi dokaj urejeno financiranje Arhiva RS neposredno iz državnega proračuna zadnja leta in upam, da bo tudi vnaprej tako, nam omogoča opravljanje zakonsko predpisanih nalog varstva arhivskega gradiva v minimalnem obsegu. Ob strokovni obdelavi arhivskega gradiva in omogočanju uporabe v arhivskih čitalnicah naj omenim le:

- objavljanje strokovnih publikacij, predvsem arhivskih inventarjev in izdaj zgodovinskih virov,
- večje arhivske razstave s katalogi,
- evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujih arhivih predvsem v Avstriji, Italiji, Vatikanu, Madžarski, Češki, Nemčiji, Franciji, Angliji, Hrvaški in Ruski federaciji,
- omenim naj zelo razvito in razvečano mednarodno sodelovanje, predvsem z arhivi vseh sosednjih držav, s podpisanimi sporazumi o arhivskem sodelovanju z Avstrijo, Češko, Hrvaško in Makedonijo ter članstvom Arhiva RS v Mednarodnem arhivskem svetu in Mednarodni zvezi filmskih arhivov,
- raziskovalno delo na področju arhivistike, slovenske zgodovine in objav virov ter
- ne nazadnje sodelovanje pri pogajanjih in vračanju gradiva iz Avstrije, Italije in pri suksesi arhivskega gradiva SFRJ.

16. Arhivski depoji in delovni prostori Arhiva RS

Osrednji in največji problem Arhiva RS predstavlja kronično pomanjkanje prostorov za arhivske depoje, ki mu jih tudi po petdesetih letih še vedno ni uspelo zagotoviti, kljub sprejetim zakonom in številnim sklepom slovenskih vlad o izgradnji Arhiva RS, vse od prve petletke leta 1947 dalje pa do večkratnih nedavnih odločitev vlade, ko so bili Arhivu RS dodeljeni prostori nekdanje vojašnice Jugoslovanske ljudske armade na Roški cesti v Ljubljani. Začetek gradbenih del, s katerimi smo začeli konec leta 1995, nam daje novo upanje. Če bodo dela v letu 1997 stekla, računamo, da bo Arhiv RS v letu 2001 deloval le še na dveh lokacijah, na Zvezdarski in na Roški cesti v Ljubljani. Arhiv ima namreč svoje delovne prostore in arhivske depoje na petih lokacijah v Ljubljani, poseduje grad Lisijeje v njeni okolici, velik del slovenskih filmov pa je vskladiščenih v oddaljenih, sicer zelo ustreznih podzemnih prostorih nekdanje Službe državne varnosti. Ker je pritisk za izročitev gradiva s strani ministrstev in organov v sestavi tako velik, smo za čas do vselitve na Roško cesto prisiljeni iskati dodatno rezervno lokacijo za arhivska skladišča v poslovni stavbi Petrola.

17. Arhivski kadri in izobraževanje

Ob koncu leta 1992 se je Arhiv RS zadnjič izdatneje kadrovsko okreplil. Trenutno je zaposlenih 71 strokovnih delavcev in pripravnikov, od tega 44 z visoko (akademsko) izobrazbo. V skupno število delavcev so všteti tudi delavci Slovenskega filmskega arhiva ter naši restavradorji in konservatorji kulturne dediščine na pergamentu in papirju. Slednji so leta 1996 praznovali 40-letnico delovanja. Število delavcev se bo v letu 1997 ob vključitvi Arhiva Ministrstva

za notranje zadeve še nekoliko povečalo (predvidoma za 3 strokovne delavce).

Zadnja leta se stopnja formalne in strokovne izobrazbe delavcev močno dviguje, predvsem zaradi urejenega študija arhivistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani ter organiziranega izobraževanja na arhivskih tečajih pri Arhivskem centru za strokovni razvoj in na arhivskih šolah v tujini od Marburga, Pariza do Moskve. Na tem mestu naj omenim, da se arhivistika predava na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani (v okviru enopredmetne smeri študija zgodovine) od leta 1978 in da od leta 1985 poleg predmeta arhivistika in seminarja iz arhivistike obsega tudi predmet zgodovina institucij. Iz arhivistike je mogoče tudi magistrirati ali doktorirati. Učni načrt bo treba izpopolniti še z nemško paleografijo v povezavi z vedo o virih ter zagotoviti boljše znanje diplomantov iz latinščine, nemščine in italijanščine. Želeli je, da bi potrebe arhivov upoštevala tudi Pedagoška fakulteta v Mariboru, ki pravkar uvaja študij arhivistike.

Prilagoditvena doba, ki je namenjena spoznavanju arhivske prakse, se zaključi s strokovnim izpitom. Arhivski center za strokovni razvoj pri Arhivu RS prireja tečaje izobraževanja za pripravnike ter tečaje dopolnilnega izobraževanja za strokovne delavce v javnih in zasebnih arhivih.

18. Mednarodno sodelovanje Arhiva RS

Arhiv RS je član Mednarodnega arhivskega sveta (IAS) in v postopku za sprejem v redno članstvo Mednarodne federacije filmskih arhivov (FIAP).

Področja mednarodnega sodelovanja Arhiva RS z državnimi oziroma nacionalnimi arhivi sosednjih in drugih držav so kar številna in tradicionalna pravzaprav že vsa leta po vojni, tako da ne moremo govoriti o izoliranosti slovenskih arhivov do leta 1991. Sodelovanje se nanaša predvsem na redno izmenjavo strokovne literature, izmenjavo arhivskih strokovnjakov, pripravo arhivskih razstav, objav virov, na skupne raziskovalne projekte, skupne publikacije, predvsem pa na evidentiranje arhivskega gradiva, ki se nanaša na zgodovino Slovenije in Slovencev v tujih arhivih. Skupno arhivsko dediščino imamo Slovenci v nekdanjih naših prestolnicah na Dunaju, v Budimpešti, v Rimu, Vatikanu, Beogradu, Parizu, Berlinu, Benetkah, Zagrebu in še kje, tako da so za nas z vidika raziskovanja in kopiranja arhivskega gradiva zanimive predvsem Avstrija, Italija, Vatikan, ZRJ, Hrvaška, Nemčija, Madžarska, Češka, Poljska, Francija, Rusija in Velika Britanija. V vseh navedenih državah, razen v ZRJ, zadnja leta redno opravljamo evidentiranje arhivskega gradiva. Arhivske sporazume, ki omogočajo predvsem ugodnejše pogoje sodelovanja, smo do sedaj podpisali le z Avstrijo, Hrvaško, Makedonijo in Češko, z Madžarsko pa

sodelujemo kar na osnovi sporazuma o kulturnem sodelovanju. V kratkem bomo podpisali sporazum tudi z Rusko federacijo, kjer so arhivski eksperti aprila letos evidentirali arhivsko gradivo, ki je bilo med vojno oziroma ob koncu vojne odpeljano z ozemlja Jugoslavije v Nemčijo, odtod pa v Rusijo kot vojni plen. Poleg tega je v Moskvi zelo pomembno gradivo za Slovence v fondih Kominterne in gradivo o nemških vojnih ujetnikih slovenske narodnosti v nekdanji Sovjetski zvezi. Arhivski sporazum želimo podpisati tudi z Glavno direkcijo poljskih državnih arhivov.

19. Ohranjanje arhivskega gradiva na različnih nosilcih od pergamenta, papirja preko mikrofilma do magnetnih in optičnih zapisov - restavracija in konzervacija arhivskega gradiva

Obsežna analiza stanja varstva arhivskega, knjižničnega in grafičnega gradiva v Sloveniji leta 1989 je pokazala na še vedno neustrezno raven preventivnega varovanja v depojih, na neustrezne mikroklimatske pogoje, na nezadostno varovanje pred zlorabo, elementarnimi neugodami, neprimerno temperaturo in zračno vlago ter pred škodljivimi fizičnimi, biološkimi in kemičnimi vplivi. Padatki o količini in stopnji poškodovanega gradiva v arhivih, knjižnicah, muzejih, galerijah in v drugih institucijah navedajo milijone arhivskih dokumentov, knjig in likovnih del, ki jih je potrebno restavrirati. Mednje sodijo predvsem listine, pečati, rokopisi, inkunabule in druge tiskane knjige, arhivski dokumenti iz različnih časovnih obdobj, načrti, zemljevidi, plakati, fotografije, filmi, mnogi starejši mikrofilmi, umetniške slike itd.

Ob 40-letnici restavratorske delavnice v Arhivu RS smo leta 1996 z razstavo, katalogom in mednarodnim simpozijem skušali opozoriti na pomen varovanja vsakovrstnih "zapisov in podob", ki predstavljajo za Slovenijo in Slovence zgodovinsko, znanstveno, kulturno, umetniško in estetsko vrednoto, pa najsi bo ta dediščina v arhivih, muzejih, knjižnicah, galerijah ali pri posameznikih. Ohenem smo hoteli prikazati obsežno opravljeno delo na področju organizirane restavracije in konzervacije pergamenta in papirja v zadnjih štiridesetih letih in se zadržati tudi v prihodnost. Za prvo generacijo konservatorjev, ki je delovala od leta 1956 v takratnem Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani, nato pa od leta 1980 dalje v Arhivu Slovenije, nadaljuje na njihovi strokovni izkušnji v zadnjih nekaj letih z delom že druga generacija, ki je v Arhivu RS organizirana v Sektor za konzervacijo in restavracijo arhivskega gradiva. Izkušnje prve generacije, vse boljša tehnična opremljenost, šolanje ter praktično izpopolnjevanje ob delu - predvsem v povezavi s sorodnimi laboratoriji drugih arhivov in knjižnic doma in po vsem svetu - zagotavljajo vse večjo prepotrebno strokovnost (specializa-

cijo) konservatorjev in knjigovezov in so garancija za uspešno delo tudi vnaprej.

Konservatorji in restavratorji pa bodo ob vse večji količini poškodovanega gradiva uspešni in učinkoviti le, če se bo dvignila tudi splošna zavest in tehnična raven varovanja zapisane kulturne dediščine. K temu naj bi prispevali svoj delež tudi novi predpisi o materialnem varovanju arhivskega gradiva ter standardi za njegovo varstvo. Sedanji predpisi iz leta 1969 so že močno zastareli in nepopolni, zlasti kar se tiče novih vrst arhivskega gradiva. V nacionalnem programu s tega področja predvidevamo razvoj enega konservatorsko restavratorskega centra v Arhivu RS z več manjšimi delavnicami in laboratoriji v ostalih arhivih. V ta namen je Arhiv RS v nekdanji vojašnici na Roški cesti v Ljubljani projektiral nove prostore za konservatorsko - restavratorske laboratorije, ki jih bomo adaptirali in opremili predvidoma v petih letih. Poleg tega bo potrebno v še večji meri reproducirati, mikrofilmirati ali skenirati na optične diske najdragocenejše gradivo, še posebno tisto, ki ga ne bo mogoče rešiti neizogibnega hitrega propadanja in tistega, ki je pogosto v uporabi.

20. Statistični podatki o arhivski službi v Republiki Sloveniji

Na koncu naj navedemo le še nekaj aktualnih statističnih podatkov o slovenskih državni arhivski službi po stanju konec leta 1996.

V Arhivu RS in 6 regionalnih arhivih je bilo skupaj s pripravniki tedaj zaposlenih 187 delavcev, od tega 71 v Arhivu RS. Od teh sta imela 102 delavca visoko oziroma akademsko izobrazbo. Državni arhivi hranijo skupaj 45.116 dolžinskih metrov arhivskega gradiva javnega in zasebnega izvora od 10. stoletja do najnovejšega časa. Arhivi so sorazmerno dobro tehnično opremljeni, še posebej z računalniško strojno in programsko opremo. Arhivski depoji so kar na 39 lokacijah in merijo 16.469 m². Mnogo od teh depojev je neustreznih, začasnih, privizoričnih, poleg tega pa jih še močno primanjkuje. Glavna naloga države je, da bo svojim arhivom čimprej zagotovila dodatne arhivske depoje (predvsem za Arhiv RS ter celjski arhiv, deloma pa tudi ljubljanski in mariborski arhiv).

V letu 1996 je v arhivskih čitalnicah za raziskovalne in študijske namene uporabljalo gradivo 3157 uporabnikov, ki so obiskali čitalnice preko 8000 krat. Poleg tega je za pravne namene v arhivih iskalo gradivo 26.952 državljanov, katerim je bilo izdanih več kot 30.000 raznih potrdil, prepisov in kopij dokumentov. Poleg primarnih nalog prevzemanja, hranjenja in strokovne ohdelave arhivskega gradiva slovenski arhivi dajejo mnogo poudarka sodobnemu arhivskemu informacijskemu sistemu (večina ima računalniške mreže in je vključena v Internet), razstavnim in pedagoškimi dejavnostmi, raziskoval-

nemu delu na področju arhivistike in zgodovine. Periodično izhajajo 3 strokovna glasila (Arhivi, Sodobni arhivi, Atlanti) in dva interna časopisa (Obvestila, SAČ), letno pa izdajo arhivi povprečno 10 strokovnih publikacij (vodnikov, inventarjev, izdaj virov, itd.).

Na koncu naj poudarimo, da delo javnih arhivov v Republiki Sloveniji kljub družbenim in političnim spremembam poteka normalno in tudi dokaj učinkovito na vseh strokovnih področjih varstva arhivskega gradiva. Upamo, da bo novi arhivski zakon to učinkovitost in strokovnost še povečal. Močno pa si že dolgo časa prizadevamo, da bi čimprej dobili prepotrebne ustrezne dodatne arhivske prostore.

Uporabljeni viri in literatura:

- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (Ur.LRS, št. 20/97).
- Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur.LRS, št. 1/81) in arhivski podzakonski akti, sprejeti na njegovi osnovi.
- Zakon o spremembah določb zakona, ki določajo pooblastila in naloge družbenopolitičnih organizacij (Ur.LRS, št. 8/98).
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (Ur.LRS, št. 8/90).
- Zakon o denacionalizaciji (Ur.LRS, št. 27/91).
- Zakon o lokalni samoupravi (Ur.LRS, št. 72/93).
- Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev (Ur.LRS, št. 71/94).
- Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest Arhiva Republike Slovenije, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, letnik XII, številka 2, junij 1996, str. 41-92.
- Letna poročila o delu državnih arhivov za leto 1996, tiskopisi v Upravi za kulturno dediščino Republike Slovenije.
- Arhiv Republike Slovenije - Katalog, Ljubljana 1993.
- Zaključno poročilo delegacije strokovnjakov Mednarodnega arhivskega sveta v Sloveniji od 2. do 9. oktobra 1994, Obvestila Arhiva Republike Slovenije, letnik XI, št. 1, Ljubljana, marec 1995, str. 5-27.
- Jože Žontar, Zgodovina arhivistike na Slovenskem, Arhivi XVIII, št. 1-2, Ljubljana 1995, str. 13-17.
- Vladimir Žumer, Petdeset let Arhiva Republike Slovenije v luči družbenih sprememb nove slovenske države, Arhivi XVIII, Ljubljana 1995, št. 1-2, str. 120-123.
- Vladimir Žumer, The Archives of the Republic of Slovenia in a period of Social Changes, Current task of the Archives at the time of transition, International round table, Ohrid, June 10-12, 1996, Archive of Macedonia, str. 112-119.
- Zapis in podoba, razstavnii katalog, Arhiv Republike Slovenije, Katalogi zv. 15, Ljubljana 1996.

Marija Oblak-Čarni, Jože Žontar, *Arhivska dejavnost v Republiki Sloveniji, Gradivo za Nacionalno poročilo o kulturni politiki, tipkopis v Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana 1996.*

ZUSAMMENFASSUNG

DER SCHUTZ VON ARCHIVGUT IN SLOWENIEN IM LICHT DES NEUEN GESETZES ÜBER ARCHIVGUT UND ARCHIVE MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES ARCHIVS DER REPUBLIK SLOWENIEN

Gesellschaftliche Veränderungen nach 1989 und die Erlangung der Unabhängigkeit Sloweniens im Jahre 1991 brachten auf dem Gebiet des Schutzes von Archivgut als kulturellem Erbe die neue Unterscheidung in öffentlich und privat und somit die Einteilung der Archive in öffentliche (Staats-, Stadt- und Gemeindearchive bzw. Archive der lokalen Gemeinschaften sowie andere öffentliche Archive) und Privatarchive von Unternehmen und Institutionen, politischen Parteien, Religionsgemeinschaften, Vereinen und Privatpersonen. Nach jahrelangen Bemühungen und einer beinahe dreijährigen parlamentarischen Prozedur wurde am 27. März 1997 das Gesetz über Archivgut und Archive (*Zakon o arhivskem gradivu in arhivih*) vom Staatsrat verabschiedet. Darin wird der Schutz des Archivgutes sanktioniert, und zwar getrennt vom sonstigen Kulturerbe und in Übereinstimmung mit den neuen gesellschaftlichen Veränderungen und Anforderungen. Im neuen Gesetz werden die Richtlinien der UNESCO hinsichtlich der Archiv-Gesetzgebung aus dem Jahre 1990 zur Gänze berücksichtigt, ebenso die Empfehlungen der Europäischen Union aus dem Jahre 1990, die 1994 in der Publikation *Die Archive der Europäischen Union* veröffentlicht wurden. Der Beitrag stellt eine Bestandsaufnahme des Archivwesens in

bezug auf das neue Gesetz dar, mit besonderer Berücksichtigung der Tätigkeit des Archivs der Republik Slowenien im Rahmen der neuen Bedingungen.

SUMMARY

THE PROTECTION OF ARCHIVAL MATERIALS IN SLOVENIA IN THE LIGHT OF THE NEW "LAW ON ARCHIVAL MATERIALS AND ARCHIVES" WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE ARCHIVES OF THE REPUBLIC OF SLOVENIA

In the field of the protection of archival materials as cultural heritage, the social changes after 1989 and the independence of Slovenia in 1991 brought about a new division of archival materials into public and private materials, and the division of the archives into public archives (national archives, cities' and municipal or local communities' archives, and other public archives) and private archives of privately-owned enterprises and institutions, political parties, religious communities, associations and individuals. On March 27, 1997, after several years of effort and almost three years of debating the issue, the Slovene Parliament adopted the Law on Archival Materials and Archives. In connection with the new social changes and new demands of the time, the law speaks about the protection of archival cultural heritage and separates it from other items of cultural heritage. The new law strictly follows the guidelines of the UNESCO on the archival legislation from 1990, as well as the recommendations of the European Union from 1990, published in the 1994 issue of *Die Archive der Europäischen Union*. The article compares the new archival law and the actual state of the archival services in Slovenia with a particular emphasis on the activities of the Archives of the Republic of Slovenia under these new circumstances.

Franz Kurz pl. Goldenstein, Ljubljanski licej in Šolski trg, sredi 19. stoletja (reprodukcija lavirane risbe iz Grafičnega kabineta Narodnega muzeja v Ljubljani), *Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka*